

دانشنامه‌ی فشرده‌ی
ادبیان زنده

زیر نظر
رابرت چارلز زینر

نویسندگان

ای. ال. بشام	ورنر آیکه‌ورن
جی. جی. دیویس	جی. بوناس
نیکلاس زرنوف	ریچارد اچ. رابینسون
آر. سی. زینر	آر. جی. زوی وریلوسکی
جان کنت	اچ. فرانسیس دیویس
ای. کونز	تی. کوربیشلی
اچ. آر. ای. گیپ	ای. سی. گراهام
آی. بی. هورنر	

ترجمه‌ی دکتر نزهت صفای اصفهانی

فهرست

یادداشت ناشر.....	پانزده
درباره مترجم.....	هفده
درباره نویسندگان.....	هجده
درباره رابرت چارلز زینر.....	۱
پیشگفتار آر.سی. زینر.....	۳
دو سنت.....	۵
درباره روش کتاب.....	۱۰

بخش نخست: نبوت

یادداشت مترجم درباره «کتاب مقدس».....	۱۵
۱ - یهودیت، یا دین بنی اسرائیل آر. جی. زوی وریلوسکی.....	۱۸
اسلوب و امکانات.....	۱۸
تورات.....	۲۲
یهودیت خاخامی.....	۳۵
دوران قرون وسطا.....	۴۴
ابن میمون.....	۴۵
یهودا حَلَوی.....	۴۶
بهیا ابن پاکودا.....	۴۹
قبالا.....	۵۱
درست اعتقادی (ارتودوکسی).....	۵۷
۱ - وجود خداوند.....	۵۷
۲ - یکتایی خداوند.....	۵۸
۳ و ۴ - غیرجسمانی و ازلی و ابدی بودن خداوند.....	۵۸

۱۴۵.....	شعائر دینی.....	۵۸.....	۵- لزوم پرستش خداوند یگانه.....
۱۴۸.....	شمایلها.....	۵۹.....	۶- نبوت.....
۱۵۱.....	ساختار کلیسای ارتودوکس.....	۶۰.....	۷- برتری نبوت حضرت موسی (ع).....
۱۵۱.....	روحانی و غیرروحانی.....	۶۰.....	۸- تورات وحی خداوند به موسی (ع) است.....
۱۵۲.....	رهبانیت.....	۶۱.....	۹- تورات تغییرناپذیر است.....
۱۵۳.....	کلیسا و دولت در مسیحیت شرق.....	۶۱.....	۱۰- علم مطلق خدا.....
۱۵۶.....	۲- ج - مسیحیت: سنت توماس و الهیات قرون وسطایی ا.ج. فرانسیس دیویس.....	۶۲.....	۱۱- سزا و جزا.....
۱۶۸.....	۲- د - مسیحیت: پروتستان‌گرایی جان کنت.....	۶۲.....	۱۲- ظهور منجی.....
۱۶۸.....	اصول جنبش اصلاحات.....	۶۳.....	۱۳- رستاخیز مردگان.....
۱۷۶.....	آرمان آزادی دینی.....	۶۴.....	دوران جدید.....
۱۷۹.....	خواستاری ایقان در دین: پاره‌ای از پاسخهای اولیه.....	۶۸.....	۲- الف - مسیحیت: کلیسای آغازین جی. جی. دیویس.....
۱۸۳.....	لیبرالیسم (آزاداندیشی): رهیافت قرن نوزده.....	۶۸.....	دوران «عهد جدید» (انجیل).....
۱۸۸.....	کاتولیک‌گرایی آنگلیکن.....	۷۰.....	عیسای ناصری.....
۱۹۴.....	انجیل‌گرایی و سنت احیاگری مذهبی.....	۷۴.....	موعظت‌های اولیه.....
۱۹۹.....	آموزه‌های اجتماعی و اقتصادی.....	۷۶.....	معاضدت پولس رسول.....
۲۱۲.....	گسیل مبلغان به بیرون از مرزها.....	۸۱.....	رساله به عبریان.....
۲۱۷.....	جنبش وحدت جهانی مسیحیان.....	۸۲.....	انجیل چهارم (انجیل یوحنا).....
۲۲۰.....	نتیجه.....	۸۵.....	دوران آباء مسیحیت.....
۲۲۲.....	۲- ه - مسیحیت: کلیسای کاتولیک پس از جنبش پروتستانی (اصلاح‌گرایی) تی. کوربیشلی.....	۸۶.....	«کتاب مقدس» معتبر.....
۲۲۶.....	جنبش اصلاح‌گرایی.....	۸۷.....	اعتقاد به تثلیث.....
۲۳۱.....	انجمن عیسی.....	۱۰۲.....	اعتقاد به «شخص» مسیح (ع).....
۲۳۶.....	کلیسا در خارج از اروپا.....	۱۰۷.....	تجربه رستگاری.....
۲۳۷.....	«عصر عقل».....	۱۱۳.....	نیایش جمعی.....
۲۴۰.....	شورای واتیکان.....	۱۲۰.....	تبلور ایمان در قالب تشهدنامه.....
۲۴۲.....	عذرای مقدس.....	۱۲۵.....	۲- ب - مسیحیت: اعتزال شرق و کلیسای ارتودوکس شرق نیکلاس زرنوف.....
۲۴۶.....	الهیات تجربی: متون مقدس.....	۱۲۵.....	دودستگی بین مسیحیان شرق و غرب، و نتایج آن.....
۲۴۹.....	کلیسا و علم.....	۱۳۵.....	بحث و جدل درباره «فیلیوک».....
۲۵۲.....	تعالیم اجتماعی.....	۱۳۷.....	تفرقه سال ۱۰۵۴.....
۲۵۸.....	کلیسای کاتولیک و ازدواج.....	۱۳۸.....	رقابتهای سیاسی بین رم و قسطنطنیه.....
۲۶۵.....	کلیسای کاتولیک امروز.....	۱۳۹.....	دلایل دودستگی مسیحیان شرق و غرب.....
۲۶۸.....	۳- اسلام ا.ج. آر. ای. گیپ.....	۱۴۲.....	مرجعیت کلیسا.....

۴۵۲	تلاش برای رهایی
۴۵۴	راه هشتگانه آریایی
۴۵۹	نیروانا
۴۶۱	سامگا
۴۶۶	۷- ب - آیین بودایی ای. کونز
۴۷۱	نمونه راستین بوده‌یساتوا
۴۸۲	آموزه‌های اسطوره‌ای
۴۸۷	خرد در شیوه و روش
۴۹۰	آموزه‌های هستی‌شناختی
۵۰۱	یاری از ماورا
۵۰۷	۷- ج - آیین بودایی ریچارد اچ. رابینسون
۵۰۸	تاریخ
۵۱۶	متون قدسی
۵۱۸	اعتقاد و اعمال
۵۲۲	فرقه‌ها
۵۳۰	آیین بودایی در جامعه چینی
۵۳۱	آیین بودایی در چین معاصر
۵۴۳	ژاپن
۵۴۹	۸- شینتو جی. بوناس
۵۵۱	شینتوی آغازین: منابع و اساطیر
۵۶۶	تأثیر آیین بودایی: شینتوی دوجانبه
۵۷۰	تلاش برای رهاندن شینتو از عوامل بیگانه
۵۷۲	تنزی: شینتوی فرقه‌ای
۵۷۵	۹- آیین کنفوسیوسی ای. سی. گراهام
۵۷۷	متون کلاسیک
۵۷۸	خاستگاهها
۵۸۵	آیین کنفوسیوسی نوین
۵۸۶	فضایل بنیادین
۵۸۷	«عطوفت»
۵۸۹	آداب نیایشی و موسیقی
۵۹۹	سرنوشت

۲۶۹	حضرت محمد (ص) و قرآن
۲۷۲	تحکیم حکومت اسلامی و قیام فرقه‌های سیاسی
۲۷۵	گسترش سنت نبوی و تحکیم شریعت اسلامی
۲۷۸	وظایف ایمان آورنده
۲۸۳	نهادهای اجتماعی
۲۹۰	الهیات و شناخت اصول عقاید دینی
۳۰۶	تصوف
۳۱۳	اسلام نوین
۳۱۸	۴- دین زرتشتی آر. سی. زینر
۳۱۸	زرتشت پیامبر
۳۲۱	تعالیم زرتشت درباره خدا
۳۲۹	تعالیم دیگر
۳۳۱	دین زرتشتی پس از پیامبر

بخش دوم: حکمت

۳۴۷	۵- آیین هندو ای. ال. بشام
۳۴۷	مشخصه ذاتی
۳۴۸	تکامل تدریجی
۳۵۴	جهان بینی هندو و خدایان آیین هندو
۳۶۴	فلسفه و الهیات
۳۷۸	آیین هندو در عمل
۳۹۸	تحولات جدید
۴۰۸	۶- آیین «جین»ها ای. ال. بشام
۴۱۸	۷- الف - آیین بودایی آی. بی. هورنر
۴۳۴	بودا
۴۴۱	دهارما
۴۴۱	کارما
۴۴۶	نشأت وابسته
۴۴۸	خاندهای حاد و قاطع
۴۵۰	«نا - خود»

۶۳۴	۱۱ - بودای نوین و تائوی نوین	آر. سی. زینر	۶۰۱	سرشت انسان
۶۳۶	روانشناسی عمق‌نگر یونگ		۶۰۲	وفاداری پدر فرزندی
۶۴۲	کمونیسیم مارکسیستی یا ماتریالیسم دیالکتیکی		۶۰۴	طبقه اجتماعی
۶۴۵	سه اصل		۶۰۶	۱۰- آیین تائو ورنر آیکهورن
۶۴۵	تأثیر تضادها در یکدیگر		۶۰۶	مکتب تائویی «دروازه چی»
۶۴۹	نفی نفی		۶۰۷	مکتب لائو - تزو و چوانگ - تزو
۶۵۰	ماده و حرکت		۶۰۸	تائو، «راه»
۶۵۵	نتیجه	آر. سی. زینر	۶۰۹	«ت» یا «فضیلت»
۶۶۴	فهرست مراجع		۶۱۰	نامیرایی
۶۶۶	منابع مطالعه		۶۱۰	تمرینهای دست‌یابی به طول عمر
۶۷۴	نمایه		۶۱۱	خدایان
			۶۱۲	نظریات سیاسی
			۶۱۳	مکتب هوآنگ - لائو
			۶۱۳	مذهب ت آئی - پائینگ
			۶۱۴	بهشتها
			۶۱۵	نگرشهای انقلابی تائویی
			۶۱۵	دستار زردها
			۶۱۷	یک دولت ایالتی تائویی
			۶۱۷	چانگ تائو - لینگ و و - تو - می تائو
			۶۱۸	اصلاحات در آیین تائویی
			۶۱۹	راز نامیرایی
			۶۲۰	فلسفه تائویی
			۶۲۲	طبیعت‌گرایی
			۶۲۲	آیین تائو در دوران خاندان ت‌آنگ
			۶۲۳	پاک‌دینی تائویی
			۶۲۴	آیین تائویی در دوران خاندان سونگ
			۶۲۵	کوشش برای احیای آیین تائویی
			۶۲۵	مجموعه قوانین تائویی (تائو - تسانگ)
			۶۲۶	آیین تائویی عامه
			۶۲۶	فرقه‌گرایی و مجامع پنهانی
			۶۳۳	آیین تائوی امروزی

مشکل دیگری هنوز در بطن روش تاریخی باقی است. بدین معنی که وقتی ما پذیرفتیم تحولات در دین می‌تواند عمیق و افراطی باشد باید از خود پرسیم پس چه چیز هویت و دوام یک ترکیب خاص دینی را پایدار نگه می‌دارد. اگر پدیده‌ای همچنان در تحول باشد تا چه مرحله برسد می‌توانیم بگوییم که هنوز «خودش» است و تفاوتی نکرده. این پرسش ارتباط خاصی با درک صحیح از یهودیت دارد. برای مسیحیان یک مسیر مستقیم وجود دارد که از تورات گرفته و سرتاسر وقایعی که در انجیل گزارش شده تا حیات کلیسای عصر حاضر را دربرمی‌گیرد و دین قوم بنی اسرائیل پس از دوران توراتی را یهودیت نامیده‌اند تا با دین قوم بنی اسرائیل توراتی متمایز شود، و آن را یک شاخه فرعی به شمار می‌آورند که از مسیر اصلی در تقاطع بسیار پراهمیتی جدا شده. از طرف دیگر در ذهنیت یهودی در مسیری که از تورات آمده، از کاتبان گرفته، تا زهاد (فریسیان) تا فقها (خاخامها) و استادان متأخر یهودی، هیچ وقفه‌ای رخ نداده. با این حال، چه تداوم و چه عدم تداوم بین مرحله‌ای با مرحله دیگر، نکته بسیار مهم برای درک صحیح از اعتقاد دینی، همانا ارزیابی صحیح و به‌جا از چگونگی اندیشه و تحلیل خود دین‌داران از رابطه تاریخی است. نحوه تلقی آنها از گذشته خود دقیقاً همان نکته‌ای است که می‌تواند در نگرش دینی‌شان سرنوشت‌ساز باشد.

جنبه دیگری که هنوز در مسئله تحول و تداوم موجود است، غنا و تنوع تاریخی هر دین به اندازه‌ای است که نمی‌توانیم به سادگی همه مظاهر و مراحل گسترش آن را در یک نگاه اجمالی درک کنیم. با این حال، غالباً می‌خواهیم بیندازیم که همه آنها به نحوی بیانی از یک باور و یا نماد زیربنایی اند، گویی نمونه‌های مختلفی از یک خمیرمایه اند. گرایش متداول این است که هر دینی را همانطور که با ساختار ویژه‌ای مشخص شده بررسی کنیم، سپس به درک همه مظاهر متنوعش آنگونه که مهر آن ساختار ویژه بر آن خورده پردازیم و خصیصه‌هایش را نشان دهیم. این فرآیند تا حدی می‌تواند صحیح باشد، حتی اگر دینی تحت تأثیرات بیگانه کاملاً دگرگون شده باشد ما هنوز از خود باید پرسیم چگونه یک تأثیر خاص، در یک مورد، چنین سرنوشت‌ساز بوده در صورتی که ادیان دیگر نسبت به آن نفوذناپذیر بوده‌اند. چه بسا اتفاق افتاده که واقعاً دینی با تأثیرپذیری‌هایی که ما مایل ایم آنها را کاملاً بیگانه و ناسازگار با ماهیت اصلی آن بدانیم، بر غنای خود افزوده، مانند تأثیر دنیس مجعول^۱ بر عرفان مسیحیت، تاریخ تصوف در اسلام

۱. کشیش آشوری در قرن ۵ میلادی که با این نام مستعار یک رشته رساله و مکتوبات به زبان یونانی به منظور درآمیختن فلسفه نوافلاطونی و کلام مسیحی و تجربیات عرفانی نوشت. این آثار مسیری نوافلاطونی در تعالیم و روحانیت مسیحی قرون وسطا و به ویژه در کلیسای لاتین غرب به وجود آورد که تعیین‌کننده مراتب ویژه دینی و نیایشی، تا زمان حاضر است. در قرن ۹ کشیش مذکور با قدیس دنیس فرانسوی یکی دانسته شد ولی در قرن ۱۲ این اشتباه کاملاً مردود اعلام شد. برای اطلاع بیشتر تر. ک. دانشنامه بریتانیکا، دوره ۱۵، جلد ۹، ص ۷۵۷ م.

یهودیت، یا دین بنی اسرائیل

آر. جی. زوی وریلوسکی

اسلوب و امکانات

در میان ادیان شامخ و پویای دنیای مغرب، یهودیت قدیمی‌ترین آنها است. قدمت و سابقه تاریخی آن تنها کافی است که به آن شکوه‌مندی بسنده‌ای دهد که کم‌تر بودن پیروانش را در مقایسه با مسیحیت و اسلام جبران کند. با این حال، این که یهودیت به نحوی زاینده این دو دین است بر اهمیتش می‌افزاید. هر سه دین با هم آنچه را که «یکتاپرستی» نامیده شده تشکیل می‌دهند و کلیسای مسیحی به ویژه خود را جانشین و وارث بر حق یهودیت توراتی می‌داند. این سابقه تاریخی می‌تواند جالب توجه باشد اما دشواریهای هر کوششی برای ارائه گزارشی رضایت‌بخش از آن را به شدت افزایش می‌دهد. گزارش‌نویس باید بین روش تاریخی که ریشه، توسعه، و تحولات زندگی و تفکر مذهبی را در دوران متوالی پی‌گیری می‌کند، و شرح نظام‌مندی که به یک دین خاص به عنوان یک کلیت منسجم و یکپارچه می‌پردازد، یکی را برگزیند. هر دو روش چه در مقطع «افقی» و چه «عمودی» مزایا و مخاطرات خود را دارند. گزارش نظام‌مند تنها راهی است که می‌تواند حق معنی تمام و کمال و کلیت کارکردی یک پیکربندی مذهبی را به طور سزاوار ادا کند. با این حال، این ادای حق، ناگزیر با گزینش کم و بیش اختیاری یک جنبه یا یک مرحله در تاریخ دین مورد بحث، صورت می‌گیرد. اسلام پیامبر (ص) غیر از اسلام غزالی است همان‌گونه که مسیحیت حواریون اولیه متفاوت از آن مدرسین است. البته کسانی که منکر رشد و تحول جنبه‌های اصلی دین هستند، یا قائل اند که دین راستین (یعنی همانی که بر حسب اتفاق مورد تأیید مؤلف است) حاضر و آماده، ناگهان توسط خداوند نازل شده، همان‌گونه که پالاس^۱ از ژئوس، این گزینشها را بر پایه داوری و ترجیح فردی به حساب نمی‌آورند. لیکن چنین برداشتی دیگر از نظر هیچ متاله معتبری مقبول نیست، چه رسد به پژوهشگر نقاد. از طرف دیگر، روش تاریخی در حالی که گزارش صادقی از رشد و تکامل می‌دهد، چه بسا به احتمال زیاد اصول مفهوم کلی و ماهیت یک نظام دینی را درک نکند.

۱. از دختران ژئوس که از شکم پدر بیرون آمد و ژئوس عاقبت او را به شکل مجسمه بر کوه المپ قرار داد. م.

و مستندات قبلاً در یهودیت، نمونه‌هایی از این واقعیت اند. ذکر آنها در اینجا از این رو است تا ضرورت اجتناب از کلی‌گوییهای جزم‌اندیشانه درباره ماهیت و ویژگیهای یک دین را اجمالاً بیان کرده باشیم.

برای گزارش کامل از یک دین باید به تفکرات، باورها، امیدها و توقعات، و همچنین به زندگی و اعمال آن (آداب، اخلاق، نیایش، رسوم عبادی و امثال اینها) توجه یکسان کرد. اینها ظاهراً نمایانگر جنبه‌های درونی و بیرونی آن دین اند. از این رو، غالباً گفته می‌شود آداب عبادی با «قانون دینی» مظهر یا بیان صوری ایمان است که محتوای «واقعی» و جوهر دین است. با این همه قضیه به این سادگی هم نیست. اگرچه نظامهای دینی‌ای وجود دارد که عناصر اندیشمندانه و فلسفی بر آن حاکم است، مذاهب دیگری هم هستند که با تشریح صریح و قطعی عقاید و تعلیمات و احکام و امثال آنها آغاز کرده و سپس تلاش کرده‌اند آنها را از طریق اعمال نمادین عبادی «براز» دارند و نشان دهند. و برعکس، خیلی از اوقات مهم‌ترین منابعی که در اختیار داریم همین نموده‌های عملی هستند و مجبوریم برای دسترسی به «جوهر» اصلی، با کمک تجزیه تحلیلهای تفسیری به عقب برگردیم، و نیازی نیست که بگوییم این غالباً جز به یک گمانه‌زنی نمی‌انجامد. اما حتی اگر بیان موثقی از آداب عبادی و یا اصول دینی در اختیار داریم، صحیح نیست که بگوییم صرفاً بجا آوردن آداب عبادی نشانگر آنها خواهد بود. می‌توانیم همین مسئله را از زاویه دیگری نگاه کنیم و بگوییم بیانات کلامی بیاناتی کاملاً تجریدی و نیمه‌استدلالی - نیمه‌عقلانی از غنایی واقعی زندگی عبادی و رسوم دینی هستند. چه بسا با حضور در مراسم برگزاری آداب عبادی در کلیسای کاتولیک بیش‌تر بتوان به قلب مسیحیت نزدیک شد تا با مطالعه جزوه‌های کلامی آنها. در شرح یهودیت که مملو از آداب عبادی و رسوم دقیق و روایات سنتی دینی است چنین مقایسه‌ای سخت دشوارتر خواهد بود مگر در مواردی که مظاهر صوری کاملاً ثابت و استوار و مدون، و مطلقاً رعایت آنها الزامی باشد. بخش غیرشرعی تعالیم دینی بیش‌تر به صورت طبقه‌بندی نشده و غیرثابت هستند که با رضایت ضمنی و حرمت به سنت مورد قبول قرار می‌گیرند بی این که پشتوانه مقررات صریح دینی یا مرجعیت دینی داشته باشند.

این امر برخی از نویسندگان را به این اصرار علناً ناصحیح کشانیده که یهودیت فاقد دانش کلامی و فقط دارای قوانین است. نویسندگان دیگری هم در جهت مخالف دچار اشتباه شده‌اند زیرا با روش علمی معین و منظم، علم کلام یهودی را ارائه کرده‌اند که البته آنچه باید باشد نیست، صرفاً به این دلیل کلی که مجموعه تعالیم و تفکرات، حتی اگر از گفته‌ها یا نوشته‌های سرشناس‌ترین خاخام برگزیده شده باشد هنوز علم کلام محسوب نمی‌شود. حقیقت امر این است که ارزش معنایی «علم کلام» با استفاده کردن از آن در تاریخ مسیحیت معین شده و بر یک مجیستریوم [magisterium، شورای عالی تعالیم مسیحی در کلیسای رم]، که ادعا می‌شود پشتوانه الهی دارد یا

دست‌کم بر حقایق منزل الهی راجع به رستگاری که خود می‌تواند به یک موضوع پژوهشی علمی مبدل شود دلالت دارد. کانون یهودیت، چنان که در زیر خواهد آمد، بر تجلی اراده الهی قرار گرفته که مظاهر آن در «قانون» موضوع اصلی تحقیق علمی قرار گرفته. آنچه ما علم کلام یهودی می‌نامیم در حقیقت عبارت است از کوشش تعلیم‌دهندگان یهودی تا زمینه و عملکرد و هدف این اراده الهی را که «قانون» قوم اسرائیل است استنتاج کنند. در اینجا نقل قولی دل‌انگیز از لئو بئک بجا است که می‌گوید علم کلام یهودی اندیشیدن به تاریخ و سنت یهودی است و در این صورت «علم کلام تعلیم‌دهندگان» خواهد بود نه مانند کلیسا که کارش اداره و اجرای آیینهای مذهبی است. بنابراین، جنبه «ظاهری»، یهودیت با مرجعیت نسبتاً استوارتر، صلابتی بیش‌تر، و فصاحتی پرطنین‌تر از جنبه «باطنی» آن توصیف شده. جالب این که در زبان عبری قرینه دقیق برای علم کلام وجود ندارد. «قانون» یا قواعد آداب و رسوم را هالاخا می‌گویند و جنبه «باطنی» را آگادا، که ترجمه تحت‌اللفظی آن می‌شود دانستنیها، و هردو مجموعاً تورات را تشکیل می‌دهند.

با برشمردن تعدادی از چاله‌هایی که ذاتاً در مسیر کوشش برای توصیف یک دین وجود دارد مسلم است هیچ نویسنده‌ای نمی‌تواند امیدوار باشد که بتواند از همه آنها احتراز کند. کاری که می‌تواند بکند این است که با چشمهای باز در آنها بیفتد. برای منظور فعلی ما که گزارش فشرده‌ای از یهودیت است کافی است متذکر شویم که به طور کلی مرجع ما یهودیت خاخامی است عیناً همان‌گونه که طی متجاوز از دو هزار سال گذشته بوده و همان‌گونه که بین قرن ۱۶ تا ۱۸ میلادی به صورت الگوی اکیدی برای یک کیش رسمی دینی تبلور یافته. در هر حال، تنها این محافظه‌کاری افراطی که بیانگر ویژگیهای غالب و اصیل یهودیت خاخامی است، مورد بررسی ما است نه کل یهودیت.

برای سهولت امر، بررسی خود را به پنج دوره تقسیم کرده‌ایم:

۱ - دوران توراتی.

۲ - تحولات دوران بعد توراتی و تحکیم آن نوع از یهودیت که سرانجام در تلمود جمع آمد و قداست یافت.

۳ - دوران قرون وسطایی و اوج فلسفه دین و عرفان.

۴ - فروپاشی یکپارچگی نگرش قرون وسطایی در اواخر قرن ۱۸ و تحولات اساسی در قرن ۱۹: رسیدن به آزادی، جذب اقلیتها، اصلاحات، برقراری محافظه‌کاری نوین و صهیونیسم.

۵ - (که توأم با بخش ۴ باید به آن پرداخت) اوج شکوفایی تحولات قبلی و به وجود آمدن کشور یهود و دوگانگی حیات یهودی در اسرائیل و یهودیان پراکنده در دنیا.